

taxia

TAX & INTERNATIONAL ADVISORY

VERGİ AHLAKI ÜZERİNE

Yabancıların “tax ethics” veya “tax morale” olarak adlandırdıkları vergi ahlakı ülkemizde çokça konuşulan ve yazılan kayıt dışı ekonomi açısından az kullanılan ve fakat çok önemli bir kavramdır.¹

Davranışsal kamu maliyesi literatüründe mali aktörlerin kararları incelenirken mali politikalar, rakamlar, sonuçlar kadar bunları etkileyen ve mali karar alma sürecinde çok etkili olan diğer faktörler de ele alınır.

Vergilemeye yönelik tutumları etkileyen faktörler kişisel ve kişisel olmayan faktörler olarak ikiye ayrılabilir. Kişisel faktörler; demografik faktörler, vergi ahlakı, diğer mükelleflerin tutumları, devlete duyulan bağlılık, vergilerin kullanıldıkları alanlardır. Kişisel olmayan faktörler ise vergi adaleti, vergi afları, vergi sisteminin karmaşıklığı ve vergilendirme ortamının belirsizliği, vergilerin sayısı, cezalar, denetim olasılığı ve önceki denetimler ile vergi oranlarının yüksekliğidir.²

Bir başka yazara göre yükümlü psikolojisini etkileyen temel etmenler, vergi tekniği, vergi adaleti, kamu harcamalarındaki savurganlık, vergi yasalarının sık sık değiştirilmesi, af beklentileri, vergi idaresi ve denetimin etkinliği ile vergi bilinci ve vergi ahlakıdır.³ Bu unsurlardan bir kısmı vergi idaresiyle, kamu harcamalarında savurganlık yapılması veya böyle algılanması harcama idaresi veya genel olarak hükümet politikalarıyla, vergi bilinci ve ahlakı ise büyük ölçüde vatandaşların kişisel durumları ve kişisel olmayan çevresel faktörleri algılama biçimleri ile ilgilidir. Bu açıdan bakıldığında mükellef psikolojisi toplum, birey ve devlet arasında etkileşimli olarak ortaya çıkan bir süreçtir.

¹ Makale ilk olarak Lebib Yalkın Mevzuat Dergisinin 2011 Eylül ayında (sayı:93) yayımlanmış olup kısmen güncellenmiştir.

² Tuay, Elif; Güvenç, İnci; Türkiye’de Mükelleflerin Vergiye Bakışı, Gelir İdaresi Başkanlığı, Yayın No: 51, Kasım 2007.

³ Yeniçeri, Harun, Beyan Esasına Dayanan Vergilerde Vergi Kayıp ve Kaçaklarının Psikolojik Nedenlerinin Tespitine Yönelik Bir Araştırma, E-Yaklaşım, Haziran 2004, Sayı: 11

Sayılan bu faktörler yanında mükelleflerin yaşı, cinsiyeti, medeni durumları, eğitim düzeyleri ve ekonomik seviyeleri gibi bir takım etkenleri de değerlendirmek gerekir.⁴

TOPLUMSAL FAKTÖRLER

Toplumsal kurallara uyma yeteneği ülkeler arasında ciddi farklılıklar gösterir. Bazı toplumlarda önceden konulmuş kurallar normal hayatın rutin bir parçası olarak kabul edildiği için bu kurallara uymak genel kabul gören davranış biçimidir. Az gelişmiş olarak ifade edilen toplumlarda ise kurallara uymamak temel davranış biçimi olup bunun için çok zengin bir yöntem çeşitliliği yaratılmıştır. Bu toplumlarda yandaşlık, nepotizm, yolsuzluk, etnik milliyetçilik, mafya yapılanmaları, sınıfsal, klik veya dinsel ayrışmalar önemli rol oynar. Bu ülkelerde kuralların herkese değil bu kurallara uymama şansı olmayanlara uygulandığı düşünülür. Bu ülkelerde esas kaide kurallara uymak değil uymamaktır. Toplumun diğer fertlerinin vergi kaçırdığına inancın arttığı ülkelerde vergi ahlakı çökmektedir.⁵

Toplumsal Yozlaşma: Toplumların değişme hızı da vergi ahlakını çok yakından etkiler. Toplumsal beğeniler, yaşam biçimleri, değer yargıları, sosyal normlar, ayıplar, yasaklar, kültürel öğeler toplumları oluşturan temel öğelerdir ve karşılıklı değişime açıktırlar. Bazı toplumlarda bu değişimin hızı çok yüksek bazılarında ise düşüktür. Toplumsal değişimin çok hızlı olduğu, ekonomik, teknolojik kalkınmanın hız kazandığı, zenginliklerin çok hızlı el değiştirdiği, aile değerlerinin kabuk değiştirdiği, toplumsal yozlaşma denilen kuralsız ve kaotik değişimin vergi ahlakına da menfi tesir ettiğini kabul etmek gerekir.

Hukuk Düzeni: Toplumsal hukuk algılaması ve bireylerin hukukun üstünlüğüne, insan haklarına ve hukuk devletine olan inançları vergi ödeme davranışları üzerinde etkide bulunur. Yukarıda bahsedilen toplumsal yozlaşmanın arttığı, hukuk devleti ve hukukun üstünlüğü algısının zayıfladığı ülkelerde vergi ahlakı da erozyona uğramaktadır.

⁴ Çomaklı, Şafak, “Mükellef Sosyo-Psikolojisi Açısından Vergi Ödemeyi Etkileyen Genel Faktörler, Vergi Dünyası, Haziran 2008, Sayı: 332.

⁵ Frey, Bruno S.; Torgler, Benno, Tax Morale and Conditional Cooperation, Journal of Comparative Economics 35 (2007), p.153.

Toplumsal Gurur: Toplumsal gurur ile bireylerin birbirine ve devlete güvenleri vergi ahlakında önemli faktörlerdir. Demokrasi kültürünün gelişmiş olduğu ülkelerde vergi bilinci de gelişmiştir. Bu ülkelerde vergi ödevlerinin yerine getirilmemesi yaratacağı toplumsal dışlanmışlık kaygısı sebebiyle tercih edilmemektedir.

Demokratik Katılım: Doğrudan demokrasinin gelişmiş olduğu ABD, İsviçre gibi ülkelerde vergi ahlakı demokratik ahlakın bir parçasıdır. ABD gibi federal hükümet dışında eyalet ve yerel birimlerin ciddi vergi gelirlerini doğrudan topladığı ülkelerde vergi ahlakının yüksek olması vatandaşların toplumsal ihtiyaçlarının kamusal olarak karşılanması sürecinde doğrudan söz sahibi olmalarına bağlanabilir.

OECD ülkeleri arasında 90'lı yıllarda yapılan bir çalışmada İsviçre'nin diğer ülkelerden daha yüksek bir vergi ahlakına sahip olduğu ortaya çıkmıştır. Bu çalışmaya göre vergi kaçırmanın toplumsal olarak kesinlikle mazur görülemeyeceğini düşünenlerin oranı % 63,8 iken OECD ortalaması % 54,5'tir.⁶ Anılan oran Belçika'da % 33,9; Japonya'da ise % 81,9'dur.

1995 yılına gelindiğinde vergi kaçırmanın kesinlikle mazur görülmemesi fikrine sahip olanların OECD ortalaması % 60'a yaklaşırken, İsviçre'de bu oran % 53,5'e düşmüştür.

Kamu Harcamalarında Şeffaflık ve Savurganlık Algısı: Kamu mali yönetiminin vergi ahlakını belirleyen unsurları hem gelir hem de gider yönetimi ile ilgilidir. Gelir yönetimi; vergi tekniği, vergi adaleti, vergi yasalarındaki istikrar ile vergi idaresinin ve denetiminin etkinliği konusunda belirleyicidir. Gider yönetimi ise kamu harcamalarında hesap verebilir, etkin, ekonomik ve verimli bir mali yönetim anlayışını hedeflemekte olup öncelikle siyasi iradeyi temsil eden hükümetlerin sorumluluk alanındadır. Vatandaşların kamu harcamalarının savurgan yapıldığına inancının arttığı ülkelerde vergi ahlakının da zayıf olduğu veya zayıfladığı gözlenmektedir. ABD gibi kamu harcamalarında hesap verebilirlik ve vergi ahlakı açısından gelişmiş ülkelerde federal hükümet ve eyaletlerin kamu idareleri itibariyle kamu harcamaları, seyahat giderleri ve özellikle giderleri ayrıntılı bir şekilde halka açık web sayfaları üzerinden yayımlanmaktadır.⁷

⁶ Torgler, Benno; Schaltegger, Christoph, Tax Morale and Fiscal Policy, <http://www.yale.edu/leitner/resources/docs/taxmorale.pdf>, p.6.

⁷ Örnek: Texas Eyaleti Kamu Harcamaları: <https://bi.cpa.state.tx.us/OpenDocument/pendoc/openDocument.jsp>

Avustralya’da yapılan bir çalışma, Vergi İdaresi reformu ve beyannamelerin değerlendirmeye alınmaya başlanmasının yanında kamu mali yönetiminde yapılan reform çalışmalarının vergi ahlakının zaman içinde artmasına yol açtığını göstermektedir.⁸

Vergi idaresinin mükellefle ilişkileri de vergi ahlakını etkileyen önemli faktörlerden bir tanesidir. Vergi idaresinin mükellef odaklı hizmetler ürettiği ve mükellefi doğru zamanda ve doğru şekilde bilgilendirdiği ülkelerde vergi ahlakı daha yüksektir.

Bilindiği üzere vergi sistemimiz, büyük ölçüde çağdaş vergi anlayışının temel yaklaşımına uygun olarak beyan esasına dayanmaktadır. Beyan esası vergiyle ilgili temel ödevlerin bizzat mükellef tarafından yerine getirilmesini ifade eder. İşe başlama bildirimini yapılmasından, faaliyet sonuçlarının çıkarılmasına, bu sonuçlara dayalı olarak tespit edilen gelirin bir beyanname ile vergi dairesine bildirilmesine ve verginin tahakkuk ettirilip ödenmesine kadar çok çeşitli ödevler bu kapsamdadır. Mükelleflerin bu ödevlerini bir zorunluluktan ziyade gönüllü olarak yerine getirmesi sistemin daha sağlıklı işleyişi bakımından büyük önem taşır. Bunun sağlanabilmesi için ise mükellef ile vergi idaresi arasında sağlam, güvene dayalı ve sürekli bir işbirliği ortamının oluşturulması gerekmektedir.⁹

Türkiye’de vergi ahlakı şüphesiz yukarıda sayılan faktörlerden etkilenmektedir. Toplumsal faktörler yanında kişisel faktörler de vergi ödeme davranışı üzerinde etkide bulunmaktadır.

KİŞİSEL FAKTÖRLER

Mükelleflerin vergi ödeme davranışları konusunda toplumsal faktörlerle karşılıklı etkileşim içinde bulunan kişisel faktörler vergi ödeme gücü, vergi ahlakı, eğitim durumu, devletine bağlılık, siyasi iktidar hakkındaki düşüncesi, kamu hizmetlerinden memnuniyeti, mükellefin mesleği, yaşı, dini, ırkı, cinsiyeti ve medeni durumudur.

Çoğu ülkede mükellef davranış ve tutumlarını sayısal yöntemlerle analiz edilen çalışmalar yapılmış ve anlamlı bulgulara ulaşılmıştır. Ülkemizde ise bu alanda yapılan çalışmalar genellikle anketlere dayanmaktadır. Bu konuda mükelleflerin vergilemeye karşı geliştirdikleri

⁸ Torgler, Benno; Murphy, Kristina, Tax Morale in Australia: What Shapes It and Has It Changed Over Time? Journal of Australian Taxation, (2004) 7(2), 332.

⁹ Aktan, Hasan Basri, Toplumda Vergi Bilinci, Vergi Kültürü ve Vergi Ahlakının Önemi, Yaklaşım, sayı: 52

vergi uyum derecesinin araştırılması ve mükelleflerin vergi ödeme, vergiden kaçınma ve vergi kaçırma şeklinde ortaya çıkan davranışlarını analiz etmek gerekir. Bu konuda “*mahkemelere ve adalet sistemine duyulan güven, dini ve manevi değerlere bağlılık, kültürel farklılıklara bağlı olarak gelişen ahlaki normlar, toplumsal gurur ve topluma duyulan güven, demokratik sürecin mükellef davranışlarına etkisi hem deneysel hem de alan araştırmasına dayalı çalışmalarla ölçülmeye çalışılmalıdır.*”¹⁰

Bilimsel olarak yapılacak bu araştırmalar çerçevesinde mükelleflerin vergisel davranışları ile dindarlık seviyeleri, ahlaki duruşları, eğitim durumları, siyasal tercihleri gibi sosyal kimlikleri arasındaki ilişkinin ortaya konulması ilginç sonuçlar ortaya çıkaracaktır.

Beyan esası vergiyle ilgili temel ödevlerin doğrudan yükümlü tarafından yerine getirilmesini ifade eder. Yükümlüye vergiyle ilgili doğrudan ödevler yükleyen vergi sistemlerinde öncelikle vergi yükümlüsü vergi ödemenin hukuksal ve toplumsal bir ödev olduğuna inandırılmalıdır. Çünkü insan faktörünün olduğu her olgunun psikolojik bir boyutu vardır. Bu nedenle vergilendirmenin amaçlarının gerçekleştirilebilmesi için öncelikle araştırmalarla yükümlü psikolojisi tespit edilerek yükümlü ile azami işbirliği sağlanmalıdır. Araştırma sonucu elde edilen psikolojik bulgular başta kanun koyucu, sonra da vergi uygulayıcılarına ışık tutacaktır. Bu araştırmalar dâhilinde toplumun sosyal ve psikolojik yapısını da göz önünde bulundurarak yasa hazırlamak ve uygulamalar geliştirmek yükümlülerin vergiye olan direncini azaltacaktır.¹¹ YENİÇERİ tarafından yapılan araştırma sonuçlarına göre beyan esasına tabi vergi yükümlülerinin **gelir seviyesi ve öğrenim durumları** ile vergi ödeme isteklerini azaltan psikolojik faktörler arasında istatistiki bakımdan anlamlı bir ilişki vardır.

Dinsel Değerler: Avrupa’da yapılan çalışmalarda din ile vergi ahlakı arasında pozitif bir ilişki olduğu ortaya çıkmıştır.¹² Yapılan bir çalışmada Katolik, Budist ve Hindular açısından dinsel değerler ile vergi ahlakı arasında güçlü bir ilişki tespit edilmiştir.¹³ Türkiye’de bu konuyu işleyen araştırmalar yapılmalıdır. Örneğin dindar bir Müslümanın zekât verme eğilimi ile vergi verme eğiliminin belirlenmesi ve bu iki olgu arasındaki ilişki, çekişme ya da çatışmanın sosyal psikoloji ve davranışsal kamu maliyecileri tarafından çalışılması ilginç sonuçlar ortaya

¹⁰ Serim, Nilgün; Yağanoğlu, Nazmi Y., Ahlaki Duygu ve Tutumları Şekillendiren Dışsal Faktörlerin Kişilerin Vergi Ahlakını Etkilemede Rolü, Vergi Dünyası, Ocak 2011, Sayı 353. s.145.

¹¹ Yeniçeri, age.

¹² Kirchgassner, G., Moralische Aspekte der Besteuerung, Integriertes Sozial-und Steuersystem, Berlin, Springer, 2003.

¹³ Lago-Penas, Ignacio, Santiago, The Determinants of Tax Morale in Comparative Perspective: Evidence From a Multilevel Analysis, Instituto de Estudios Fiscales, p.10.

çıkacaktır. Bunun gibi siyasal tercih ve eğilimlerin vergi verme, vergi kaçırma ve vergiden kaçınma tercihleri üzerindeki etkileri de analiz edilebilir.

Yaş: Yaş ile vergi ahlakı arasında pozitif bir korelasyon bulunmaktadır. Yaş ile paralel olarak gelirin artması ve toplumsal dışlanmaya karşı daha duyarlı bir tutum takınılması mükelleflerin yaşlandıkça vergi ödeme konusunda daha dürüst davranışlar sergilemesine sebep olmaktadır.

Cinsiyet: Vergi ödeme davranışları açısından cinsiyet önemli bir faktördür. Yapılan bazı çalışmalarda kadınların vergi ahlakının daha yüksek olduğu görülürken; bazı çalışmalar ise erkeklerin vergi ahlakının daha yüksek olduğunu belirtmektedir. Politik ve kültürel açıdan farklı olan Türkiye ve İtalya'nın karşılaştırılmasının yapıldığı bir ankete göre İtalyan katılımcılarda kadınların vergi ahlakı daha yüksek çıkarken Türk katılımcılar içerisinde erkeklerin vergi ahlakının daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır.¹⁴

Dünya geneline bakıldığında ise kadınların kanunlara karşı ve otoriteye daha uyumlu, daha az risk almaya meyilli olması etik konulara daha çok önem vermesi gibi etkenlerin kadınların vergi konusunda daha uyumlu olduklarını göstermektedir.

Eğitim: Toplumdaki genel kanaat eğitim seviyesi arttıkça vergi ödeme davranışlarının pozitif olarak değişeceği olmakla birlikte eğitim ile vergi ahlakı arasında anlamlı bir istatistiki ilişki yoktur. Eğitim arttıkça vergi düzenlemelerinin bilinme olasılığı artmakla birlikte aynı zamanda kamu harcamalarındaki etkinlik ve savurganlık konusundaki bilinç de paralel olarak artmaktadır.

Medeni Durum: Medeni hali evli olanların bekar olanlara göre vergi ahlakının daha yüksek olduğu düşünülmektedir.¹⁵ Vergi rejiminin aile ve fertlerini vergileme biçimine göre değişmekle birlikte evli olanların toplumsal baskı ve çevreleri sebebiyle daha az vergi kaçırmaya meyilli oldukları düşünülmektedir.

Gelir Durumu: Gelirin artan oranlı bir şekilde vergilendirildiği ülkelerde gelir seviyesi arttıkça ödenen vergi artmakla birlikte vazgeçilen gelirin marjinal faydası düşmektedir. Buna rağmen

¹⁴ TEKELİ, Recep (2013) "The Effects of Cultural Differences and Politics on Tax Morale: The Case of Italy and Turkey, International Conference on Economic and Social Studies, 10-11 May, s:245

¹⁵ Tittle, C., Sanctions and Social Deviance, The Question of Deterrence, New York, Praeger, 1980.

gelir seviyesi ile vergi ödeme davranışı arasında pozitif bir ilişki bulunmamaktadır. Bir başka araştırmada vergide artan oranlılığın yüksek olduğu ülkelerde vergi ahlakı da paralel bir şekilde yüksektir.¹⁶

SONUÇ

Mükelleflerin vergi ödeme davranışlarını etkileyen etmenler toplumsal ve kişisel faktörler olarak ikiye ayrılabilir. Toplumsal faktörler toplumsal yozlaşma, hukuk düzeni, toplumsal gurur, toplumsal güven, demokratik katılım, kamu harcamalarında şeffaflık ve savurganlık algısı olarak sıralanabilir. Kişisel faktörlerden en önemlisi ise vergi ahlakıdır. Vergi ahlakı yukarıda sayılan toplumsal faktörlerle karşılıklı etkileşim içindedir. Bunun dışında mükelleflerin vergi ahlakını birebir etkileyen yaş, cinsiyet, dinsel değerler, eğitim, medeni durum, gelir durumu gibi demografik faktörler de vergi ödeme davranışını etkileyen diğer önemli kişisel faktörlerdir.

Sevgi ve saygılarımızla,

Tax & International Advisory | Taxia & Taxademy